

Rozdział V

ROZWÓJ BIBLIOTEKI ORAZ SPECJALIZACJA JEJ KSIĘGOZBIORU NAUKOWEGO I DYDAKTYCZNEGO

1. ZARYS HISTORYCZNY I ORGANIZACJA

Historia Biblioteki Instytutu Historii UŁ jest ściśle związana z dziejami Instytutu Historii UŁ. Utworzenie w roku 1948 zespołu katedr pod nazwą Instytutu Historycznego zdecydowało o połączeniu księgozbiorów katedralnych w jeden i zorganizowaniu wspólnej biblioteki instytutowej¹.

Utworzenie Biblioteki wymagało dużego wysiłku organizacyjnego i nakładów finansowych. Potrzebna była działalność wielokierunkowa i taka została podjęta. Najpierw przystąpiono do scalenia księgozbiorów katedralnych. Praca polegała na przeniesieniu książek do wspólnego magazynu i zorganizowaniu czytelnicy. Scalenie inwentarzowe i katalogowe ukończono dopiero w latach pięćdziesiątych. Odrębną bibliotekę zachowała i prowadziła do roku 1971 jedynie Katedra Historii Polski XIX w. Później księgozbiór jej został przejęty przez Bibliotekę Instytutu².

Wszelkie poczynania związane z ukształtowaniem Biblioteki i jej późniejszą pracą należy widzieć i oceniać przez pryzmat funkcji, jaką placówka ta miała spełniać. Oczywiście jest, że organizacja Biblioteki, jej zadania, metody i zasady udostępniania zbiorów wzorowane były na przepisach i zwyczajach obowiązujących w bibliotekach naukowych.

Głównym problemem nurtującym Bibliotekę od samego początku jej

¹ Akta Instytutu Historii UŁ (dalej AIH), Protokół posiedzenia Rady Administracyjnej Instytutu Historycznego UŁ z dnia 10 XI 1948 r.

² Akta Biblioteki Instytutu Historii UŁ (dalej BIH), uzupełnienie do sprawozdania liczbowego z działalności Biblioteki za rok 1971.

utworzenia były sprawy lokalowe. Pierwszy lokal Biblioteki mieszczący się, jak i Instytut Historyczny przy ul. Lindleya 3 był nieduży. Obejmował czytelnię, dwa pomieszczenia magazynowe i pracownię, ogółem około 100 m² powierzchni użytkowej³. Największy z posiadanych pokoi przeznaczony na czytelnię zdolny był pomieścić jednorazowo około 24 osób przy odwiedzinach dochodzących do około 150 osób dziennie⁴.

Sprawa obsady personalnej też nastęrczała wiele trudności. Biblioteka nie posiadała własnych etatów. Wszystkie prace związane z funkcjonowaniem Biblioteki wykonywali asystenci i adiunkci w ramach swych obowiązków, na marginesie niejako zajęć dydaktycznych i naukowych. Faktycznie kierownictwo Biblioteki objął asystent Katedry Historii Społecznej Starożytności i Średniowiecza mgr Jerzy Włodarczyk, absolwent Kursu Bibliotekarstwa Naukowego zorganizowanego w Łodzi przez Państwowy Instytut Książki, w 1961 r. oficjalnie już mianowany kierownikiem Biblioteki⁵.

Zarówno liczba pracowników naukowych, jak i godzin, które zobowiązani byli przepracować na rzecz Biblioteki, była zmienna i wahała się od 3 do 9 godzin tygodniowo. Przeciętnie rocznie pracowało około 20 pomocniczych pracowników nauki⁶.

W miarę zdobywania doświadczeń ustalały się formy organizacyjne Biblioteki. Pierwszy podział czynności wyodrębnił, obok zarządu ogólnego sprawowanego z ramienia kierownika Instytutu Historycznego przez adiunkta administracyjnego, sprawy zakupu, opracowania, katalogowania i udostępniania⁷. W 1953 r. wzmacnia się liczbowo personel o stałego pracownika mgr. Michała Szałowskiego zatrudnionego formalnie na etacie asystenta⁸.

Za poważne osiągnięcie należy uważać skupienie wokół Biblioteki studentów, ochotniczo pomagających w pracach bibliotecznych. Przy ciągłych trudnościach z obsadą dyżurów, pomoc studentów była bardzo przydatna⁹.

Sprzyjającą okolicznością dla rozwoju Biblioteki było przeniesienie się Instytutu w 1954 r. do gmachu przy ulicy M. Buczka 27a. Biblioteka została ulokowana w trzech dużych pomieszczeniach o łącznej powierz-

³ Informacja ustna doc. J. Włodarczyka z dnia 27 VI 1986 r. i mgr. M. Szałowskiego z dnia 3 X 1986 r.

⁴ Informacja ustna doc. J. Włodarczyka z dnia 27 VI 1986 r. i doc. S. M. Zajączkowskiego z dnia 3 VI 1986 r.

⁵ BIH, Akta personalne; Informacja ustna doc. J. Włodarczyka z dnia 27 VI 1986 r.

⁶ BIH, Sprawozdania Biblioteki Instytutu Historycznego za lata 1959—1975.

⁷ AIH, Protokół posiedzenia Rady Administracyjnej... z dnia 10 XI 1948 r.

⁸ Informacja ustna mgr. M. Szałowskiego z dnia 3 X 1986 r.

⁹ AIH, Protokół posiedzenia Rady Administracyjnej... z dnia 10 XI 1948 r.

chni około 200 m². Powiększenie lokalu umożliwiło właściwe zorganizowanie Biblioteki i rozpoczęło drugi okres jej istnienia.

W dalszym ciągu sprawa obsady personalnej nie została rozwiązana. Przede wszystkim zaznaczył się brak fachowych bibliotekarzy, którzy w pełni opracowaliby nagromadzony materiał książkowy. Nie skutkowały obszerne memoriały kierowane do rektorów UŁ w sprawie zasadniczego uregulowania stanu etatów Biblioteki. W tej sytuacji władze Instytutu w dalszym ciągu zmuszone były zapewnić pełną obsadę personalną własnymi siłami. Taka sytuacja trwała do końca 1956 r. W roku 1957 na prośbę kierownika Instytutu Historycznego UŁ, prof. dr. Józefa Dutkiewicza, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej, prof. dr. Helena Więckowska, powierzyła kustoszowi Biblioteki Głównej UŁ mgr Wiesławie Kaszubinie zmodernizowanie i częściowe zreorganizowanie pracy Biblioteki Instytutu Historycznego UŁ¹⁰.

Jako kierownik Biblioteki Instytutu Historycznego mgr W. Kaszubina wykazała dużą energię i wiele inicjatywy. Pod jej fachowym kierownictwem i przy współdziałaniu mgr. Michała Szałowskiego i zatrudnionego z dniem 1 XII 1957 r. pracownika bibliotecznego Kazimierza Langa uporządkowano w pierwszej kolejności magazyn i przeprowadzono inwentaryzację księgozbioru. W wypożyczalni zaprowadzono kartotekę numerową książek wypożyczonych, jak również zwrócono się z apelem do całej kadry naukowej o zwrot książek wypożyczonych bez rewersu. Tą drogą udało się ściągnąć wiele książek rozproszonych po zakładach Instytutu. Wydatną pomocą przy wykonywaniu tych prac służył mgr Józef Śmiałowski, obecnie profesor UŁ. Z kolei przystąpiono do wyselekcjonowania z magazynu książek przydatnych do księgozbioru podręcznego czytelnia, ustawiając go działowo. W ten sposób wydzielony księgozbiór liczący około 1200 woluminów skatalogowano tworząc oddzielny katalog topograficzny. Przy wszystkich tych pracach pomocą służyli mgr Jan Fijałek, mgr Wojciech Szczygielski i mgr Aliana Barszczewska, obecnie profesorowie UŁ, dr Jerzy Włodarczyk i mgr Stanisław M. Zajączkowski, obecnie docenci UŁ. Czytelnia wyposażona została w nowe meble, zasłony, lampy i zegar ścienny. Sprowadzono podnoszącą estetyczny wygląd zieleni i obrazy olejne ofiarowane Bibliotece przez Centralne Biuro Wystaw Artystycznych w Łodzi. Godziny otwarcia, mając na uwadze wygodę tak pracowników dydaktycznych, jak i studentów, przedłużone zostały na godziny popołudniowe. W ostatnim etapie prac opracowano regulamin korzystania ze zbiorów¹¹.

¹⁰ BIH, Sprawozdanie... za okres od 1 IX 1957 r. do 31 XII 1959 r.

¹¹ BIH, Sprawozdanie... za okres od 1 IX 1957 r. do 31 XII 1959 r.; za rok 1960.

Po ustąpieniu mgr W. Kaszubiny w roku 1960 kierownictwo Biblioteki objął ponownie dr J. Włodarczyk.

W 1961 r. wprowadzono na mocy zarządzenia ministra szkolnictwa wyższego nową strukturę bibliotek zakładowych, które włączono do ogólnouczelnianej sieci bibliotek¹². Pracownicy Biblioteki stali się oddział pracownikami podporządkowanymi personalnie dyrektorowi Biblioteki Głównej UŁ. Dwóch z nich dr J. Włodarczyk i mgr M. Szałowski przeszło z etatów naukowo-dydaktycznych na bibliotekarskie. Pod koniec 1962 r. stan personalny Biblioteki powiększył się o dodatkowego pracownika i liczył 4 osoby¹³.

Powiększenie liczby etatowych pracowników Biblioteki umożliwiło stopniowe przejmowanie prac wykonywanych dotychczas przez pomocniczych pracowników nauki. Jednak ze względu na niemożność obsadzenia własnymi siłami wszystkich dyżurów w czytelni i wypożyczalni asystenci i adiunkci nadal pełnili dyżury w czytelni, obejmujące ogółem 79 godzin tygodniowo¹⁴. W pracach tych tradycyjnie pomagał aktyw studencki, wykonując prace w granicach 500—900 godzin rocznie¹⁵.

Zwiększenie limitu przyjęć na studia historyczne w początkach lat sześćdziesiątych spowodowało wzrost liczby czytelników. Usytuowanie wypożyczalni w czytelni i katalogów w przejściu do czytelni zakłócało spokój korzystającym z księgozbioru podręcznego. Ciągłe przechodzenie czytelników przez czytelnię, tworzące się kolejki po odbiór zamówionych książek powodowały hałas, który przeszkadzał czytającym¹⁶. Dlatego też, aby wyeliminować te niedogodności, władze Instytutu w roku 1962 przydzieliły Bibliotece dodatkowe pomieszczenie, do którego została przeniesiona wypożyczalnia i katalogi.

W 1970 r. przyznanie piątego etatu bibliotecznego pozwoliło ograniczyć dyżury asystentów i adiunktów do 33 godzin tygodniowo¹⁷, a w 1975 r. po uzyskaniu szóstego etatu można było zrezygnować zupełnie z tej pomocy¹⁸.

Od roku 1980 po przejściu dr. Jerzego Włodarczyka do pracy dydaktycznej placówką kieruje mgr Jan Tomczak. Obecnie Biblioteka zajmuje 8 pomieszczeń, łącznie ponad 250 m², w tym powierzchni magazynowej ponad 170 m².

¹² Zarządzenie ministra szkolnictwa wyższego z 18 III 1961 r., „Dziennik Urzędowy MSW”, nr 3, poz. 9.

¹³ BIH, Sprawozdanie... za rok 1962.

¹⁴ BIH, Sprawozdanie... za rok 1963.

¹⁵ BIH, Sprawozdanie... za rok 1970.

¹⁶ Informacja ustna doc. S. M. Zajączkowskiego z dnia 3 VI 1986 r., mgr. M. Szałowskiego i mgr. K. Langa z dnia 3 X 1986 r.

¹⁷ BIH, Sprawozdanie... za rok 1970.

¹⁸ BIH, Sprawozdanie... za rok 1975.

Ambitne plany i zamierzenia, jakie podjęli w 1948 r. kierownicy katedr zostały niewątpliwie zrealizowane. Zorganizowanie biblioteki instytutowej ułatwiło dokonywanie zakupów książek, umożliwiło obniżenie kosztów nabywania czasopism oraz niektórych wydawnictw specjalnych. Przeznaczenie na magazyn i czytelnię odpowiednio obszernych i urządzonych pomieszczeń stworzyło możliwość zatrudnienia w Bibliotece fachowo wyszkolonego personelu, co pozwoliło na właściwy rozwój działalności Biblioteki.

2. KSIĘGOZBIÓR

W początkowym okresie istnienia Biblioteki, gdy trzeba było stworzyć księgozbiór od podstaw, przejmowano wszelki materiał książkowy zgromadzony przez katedry. Szczególnie wartościowy okazał się księgozbiór zgromadzony w Katedrze Historii Społeczno-Gospodarczej kierowanej przez prof. Natalię Gąsiorowską-Grabowską. Dzięki jej staraniom księgozbiór ten zawierał sporo cennych pozycji dawnego księgozbioru Oddziału Łódzkiego Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Wielkość poszczególnych księgozbiorów katedralnych zależała w dużym stopniu od energii i zapobiegliwości zarówno kierownika, jak i pracowników danej katedry. Nic więc dziwnego, że były katedry dysponujące okazałymi księgozbiorami oraz takie, które książek nie miały.

Po scaleniu księgozbiorów katedralnych w jedną całość księgozbiór liczył 6751 woluminów książek i 380 woluminów czasopism¹⁹. Następnie duże znaczenie miało ściągnięcie do niego kilku bibliotek podworskich²⁰.

Powiększanie zbiorów w pierwszym okresie napotykało wiele trudności, albowiem rynek księgarski nie mógł dostarczyć odpowiedniej literatury, gdyż dysponował przygodnie zebraniem materiałem. Zorganizowano więc akcję wielokierunkową: obok niewielkich zakupów

¹⁹ Księgozbiory poszczególnych katedr prezentowały się następująco: Katedra Historii Społeczno-Gospodarczej — 3247 woluminów książek i 259 woluminów czasopism, Katedra Historii Społecznej Starożytności i Średniowiecza — 1200 woluminów książek i 48 woluminów czasopism, Katedra Historii Starożytnej — 263 woluminy książek i 3 woluminy czasopism, Katedra Historii Średniowiecznej (Polski) 743 woluminy książek i 41 woluminów czasopism, Katedra Historii Powszechnej Nowożytnej 752 woluminy książek i 20 woluminów czasopism. AIH, Protokół XII posiedzenia Rady Wydziału Humanistycznego UŁ z dnia 24 VI 1948 r.

²⁰ B. Baranowski, K. Baranowski, *Pierwsze lata UŁ (1945—1949)*, Łódź 1985, s. 215.

z pewną pomocą przysły biblioteki naukowe warszawskie, krakowskie, wrocławskie. W szczególności Biblioteka Narodowa i Jagiellońska przekazały wiele rzadkich wydawnictw dziewiętnastowiecznych.

W roku 1949 Instytut uzyskał subwencję z Komisji ds. Odbudowy Nauki przy Prezydium Rady Ministrów na zakup części księgozbioru po Lasockim w ilości 369 woluminów oraz otrzymał bezpłatnie 1500 woluminów książek i czasopism z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego²¹. W otrzymanym księgozborze nie brakowało druków cennych. Przeważały dzieła z zakresu nauk społecznych, ekonomicznych, prawnych. Tak więc Biblioteka z roku na rok zwiększała swoje zasoby. Składały się one już w roku 1950 z 9923 woluminów książek i 1200 woluminów czasopism²². W 1951 r. księgozbiór został powiększony przez kilkusettomowy zbiór przekazany Instytutowi przez Komitet Wojewódzki PZPR w Łodzi²³. Wiele książek przywożono też z ziem zachodnich przez delegowanych tam pracowników Instytutu²⁴.

W latach następnych w dalszym ciągu obfitym źródłem nabytków były dary. Napływały stałe choć nierównomiernie. Znaczny procent darów pochodził z instytucji łódzkich, przede wszystkim zakładów uniwersyteckich, które likwidowano albo przekształcano. W ten sposób wzbogacono się w 1955 r. o księgozbiór Zakładu Podstaw Marksizmu i Leninizmu w liczbie około 2700 woluminów²⁵. Hojnie obdarzyła też Instytut — Biblioteka Główna UŁ. Otrzymano również dary ze Związku Patriotów Polskich w ZSRR, Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Koła Historyków UŁ i Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego²⁶.

Z zagranicy dary nadsyłały m. in. takie instytucje, jak: Polskie Towarzystwo Historyczne na Obczyźnie, Księgarnia Polska w Paryżu, Polskie Towarzystwo Historyczno-Literackie w Londynie, Fundacja Kościuszkowska w Nowym Jorku, jak i osoby prywatne z Rzymu, Londynu, Paryża²⁷. Książki, które otrzymywała Biblioteka w darze, miały

²¹ G. Missalowa, *Instytut Historyczny UŁ*, „Kwartalnik Historyczny” 1949, t. 47, s. 385; AIH, Pismo dotyczące przyznania subwencji z dnia 17 XII 1948 r.; BIH, Sprawozdanie... za okres 1 VI 1949—23 VI 1950 r.

²² AIH, Protokół XII posiedzenia Rady Wydziału Humanistycznego UŁ z dnia 24 VI 1948 r.

²³ R. Rosin, *Instytut Historyczny UŁ w latach akademickich 1950—1951 i 1951—1952*, „Kwartalnik Historyczny” 1952, t. 59, s. 166.

²⁴ Informacja ustna prof. W. Bortnowskiego z dnia 3 VI 1986 r., doc. S. M. Zajączkowskiego i doc. R. Rosina z dnia 3 VI 1986 r.

²⁵ *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego za 1955 r.*, Łódź 1956, s. 54.

²⁶ BIH, *Księga wpływów z wymiany i darów za lata 1959—1965*; Inwentarz Biblioteki Instytutu Historii UŁ.

²⁷ AIH, Pisma z lat 1957—1985 potwierdzające otrzymanie szeregu publikacji.

dla niej duże znaczenie. Często były wśród nich rzeczy niedostępne na rynku antykwarycznym. Z daru pochodziły pierwsze w Bibliotece tomy źródeł, monografie i opracowań historycznych. Z cenniejszych pozycji otrzymanych warto wymienić *Księgi ustaw polskich i mazowieckich*, Wilno 1824, *Kodeks Stanisława Augusta*, Warszawa 1938, *La Pologne et la diplomatie*, Paris 1863²⁶.

Wraz z otrzymaniem stałych kredytów uzyskała Biblioteka nowe źródło nabywania wydawnictw — zakup. Dopiero wtedy właściwie położono kamień węgielny pod budowę księgozbioru, o którego wartości decyduje nie ilość, lecz jakość i przydatność dla środowiska, a który powstaje nie z przypadku, ale tworzony jest celowo i planowo. Zakup książek odbywał się według planu opracowanego na podstawie zgłoszonych zapotrzebowań poszczególnych katedr.

Intensywność, źródła i sposób kupna ulegały zmianom w ciągu dziesięcioleci. Ilość zakupywanych książek zależała od przyznanych środków pieniężnych. Były lata bogate, kupowano wtedy ponad tysiąc książek rocznie (1960 r. — 1505 wol., 1961 r. — 1946 wol.)²⁷. Były i trudne, w których ograniczano wydatki Biblioteki (1959 r. — 837 wol., 1977 r. — 611 wol.)²⁸. Od roku 1979 nastąpił stały wzrost kupowanych wydawnictw (1979 r. — 1096 wol., 1982 r. — 1286 wol., 1984 r. — 1294 wol.)²⁹. Ostatnio ilość nabywanych druków hamują nie limity finansowe, ale ciasnota w magazynie.

Kupowano książki w księgarniach i od osób prywatnych. Korzystano chętnie ze źródeł antykwarycznych, początkowo na terenie Łodzi, potem również innych miast, jak: Kraków, Warszawa, Lublin. Szczególny nacisk położono na zakup dzieł ogólnych, jak: encyklopedie, słowniki, bibliografie. W roku 1948 zakupiono *Bibliografię Polską Karola Estreichera*, Kraków 1895—1939, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1880—1900, *Genealogię Piastów* Oswalda Balzera, Kraków 1895, a w 1949 r. *Wielką encyklopedię powszechną*, Warszawa 1890—1912³⁰. O trudności zakupu książek niech świadczy fakt, że dopiero w 1955 r. nabyto takie podstawowe i niezbędne dla historyka wydawnictwo jak *Monumenta Poloniae Historica*³¹.

Równolegle do zakupów wydawnictw krajowych rozwijano akcję kupna wydawnictw zagranicznych za pośrednictwem Komisji do Spraw

²⁶ BIH, Inwentarz druków zwartych.

²⁷ BIH, Sprawozdania... za okres 1 I—31 XII 1960 r. i 1 I—31 XII 1961 r.

²⁸ BIH, Sprawozdanie... za rok 1977.

²⁹ BIH, Sprawozdania... za lata 1979, 1982, 1984.

³⁰ BIH, Inwentarz druków zwartych.

³¹ *Ibidem*.

Importu Książek i Czasopism Naukowych przy UŁ. Z tego źródła uzyskano m. in. 39 tomów *Enciclopedia Italiana*, 6 tomów *Dictionary of American history*³⁴.

Doceniając rolę podręczników w procesie studiowania Biblioteka dążyła do zwiększenia ich ilości w swoim księgozbiore. Łączy się to z wymianianiem starych wydań, tzn. usuwaniem ich z księgozbioru i zastępowaniem nowymi, z dokonywaniem nowych zakupów podręczników, które pojawiły się wraz ze zmianami programów nauczania oraz ich zwiększaniem w stosunku do liczby studentów. Podstawą w dokonywaniu zakupów były „Zapowiedzi Wydawnicze”, „Przewodnik Bibliograficzny” oraz oferty antykwariatów. Niejednokrotnie konsultowano się z pracownikami poszczególnych zakładów czy katedr w celu wysondowania opinii o przydatności danego skryptu czy opracowania.

Późno, bo dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych nawiązała Biblioteka pierwsze stałe kontakty wymienne³⁵. Początkowo nie było materiału wymiennego. Uzyskała go Biblioteka z Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego, Działu Nauki UŁ. Drugą grupę materiałów wymiennych stanowiły dublety i nadbitki artykułów ofiarowane w tym celu przez pracowników Instytutu. Od 1971 r. książki na wymianę uzyskuje Biblioteka kupując ze specjalnego funduszu przyznanego przez uczelnię³⁶. Liczba instytucji, z którymi Biblioteka prowadziła wymianę, zmieniała się ciągle. W roku 1959 było ich 17, w tym 6 zagranicznych, lecz liczba ta z każdym rokiem wzrastała. W roku 1963 doszła do 31, w tym 18 zagranicznych, a w roku 1985 wynosiła 65, w tym 41 zagranicznych³⁷. Z początku Biblioteka sama występowała z inicjatywą, w latach późniejszych coraz częściej otrzymywała propozycje wymiany. Wymianę nawiązano m. in. z placówkami naukowymi Związku Radzieckiego, Czechosłowacji, Anglii, Francji, Stanów Zjednoczonych, jak np. Biblioteką Akademii Nauk w Moskwie, Biblioteką Uniwersytetu Kijowskiego, Biblioteką Kongresu w Waszyngtonie, Księgarnią Polską w Paryżu, Biblioteką Polską w Londynie, Polskim Instytutem Historycznym w Rzymie³⁸.

W kraju od początku nawiązano wymianę z instytucjami nauko-

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ BIH, Sprawozdanie... za rok 1959.

³⁶ BIH, Uzupełnienie do sprawozdania liczbowego... za rok 1971.

³⁷ BIH, Księga wpływów z wymiany i darów za lata 1959—1965; Kartoteka wymiany.

³⁸ *Ibidem*.

wymi Łodzi, Krakowa, Warszawy, Gdańska i Kórnik³⁹. Nie zawsze była to wymiana w ścisłym znaczeniu tego słowa, gdyż czasem Biblioteka dostawała więcej niż dawała. Z rozwojem stosunków wymiennych zyskiwała Biblioteka coraz wartościowszy materiał książkowy. Z tego źródła otrzymywano m. in.: *Polskie siły zbrojne w drugiej wojnie światowej*, Londyn 1950, *Armia Krajowa w dokumentach*, Londyn 1970, *Najnowsza historia polityczna Polski*, Londyn 1960—1967 oraz emigracyjne druki polskie bieżące jak również wydawnictwa zagraniczne⁴⁰. Dzięki wpływom z tego źródła można było uzupełnić księgozbiór niedostępnymi na rynku antykwarycznym dziełami emigracyjnymi oraz wprowadzić doń bieżące wydawnictwa zagraniczne.

Tabela 1

Stan zbiorów

31 XII	Książki (wol.)	Czasopisma	Starodruki	Kartografia (poz.)	Ikono- grafia	Mikro- filmy	Ogółem
1948	6 751	380	—	—	—	—	7 131
1950	9 923	1 200	—	—	—	—	11 123
1955	14 146	2 000	—	—	—	—	16 146
1960	23 050	3 709	21	261	25	93	27 159
1965	28 552	4 752	21	319	95	93	33 832
1970	30 697	5 383	21	438	131	101	36 771
1975	35 275	6 845	21	481	154	133	42 909
1980	39 163	8 085	21	631	199	242	48 341
1985	41 834	9 109	44	730	366	356	52 439

Zródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań rocznych Biblioteki.

Po prawie 40 latach istnienia Biblioteki księgozbiór jej przedstawia się dość imponująco. W Bibliotece znajduje się około 42000 woluminów druków zwartych, 1496 jednostek zbiorów specjalnych i 581 tytułów czasopism w 9109 woluminach⁴¹.

W skład druków zwartych wchodzi wydawnictwa z zakresu historii Polski i powszechnej, nauk pomocniczych historii, metodyki nauczania, historii sztuki, a także podstawowe dzieła (podręczniki, źródła i monografie) z dziedzin pokrewnych: historii literatury, socjologii, prawa, ekonomii, filozofii, etnografii i inne.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ BIH, Inwentarz druków zwartych.

⁴¹ BIH, Sprawozdanie... za rok 1985.

Z księgozbioru podstawowego druków zwartych na szczególną uwagę zasługują wydawnictwa określone mianem cymeliów, których Biblioteka posiada około 3000 woluminów. Są to w przeważającej większości druki XIX-wieczne. Spośród najcenniejszych i najciekawszych należy wymienić herbarze: Kaspra Niesieckiego, Ignacego Kapicy-Milewskiego, szereg dzieł o tematyce heraldycznej Franciszka Piekosińskiego, jak i późniejsze wydawnictwa Oswalda Balzera czy Adama Bonieckiego. Poza wydawnictwami heraldycznymi Biblioteka posiada liczne egzemplarze druków wydanych przez oficyny wydawnicze: N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Warszawskiego Uniwersytetu, K. Turowskiego, A. Gałęzowskiego, J. Ungera, J. Łukasze-wicza, J. K. Żupańskiego, W. B. Korna, J. N. Bobrowicza, księży pija-rów i innych. Z poloników na uwagę zasługuje: Szymona Syreniusza *Zielnik*, Kraków 1613, Jakuba Haura *Ziemiańska generalna okonomika*, Kraków 1679.

Z wydawnictw obcych znaczącą pozycją jest kilkutomowe monumentalne dzieło *Theatri Europaei* wydane we Frankfurcie nad Menem w latach 1647—1734, mówiące o historii wielu państw i narodów Europy. Jest to dzieło bogato i pięknie ilustrowane oryginalnymi sztycha-mi.

W zbiorach Biblioteki pod względem językowym znaczną przewagę mają druki polskie, stanowiące 80% księgozbioru. Z wydawnictw ob-cojęzycznych pierwsze miejsce co do ilości zajmują wydawnictwa w ję-zyku niemieckim, do czego przyczynił się fakt, że w zbiorach przejmowa-nych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych ogromną przewagę miały druki niemieckie. Następnie kolejne miejsca zajmują wydawnic-twa w języku rosyjskim, francuskim, angielskim. Bardzo nieznaczny jest procent wydawnictw w innych językach.

Inne zespoły zbiorów specjalnych, jak: kartografia, ikonografia i mi-krofilmy, stanowią uzupełnienie zbioru podstawowego. Zbiór kartogra-ficzny, tak niezbędny przy badaniach historycznych i zajęciach ze stu-dentami, liczy ponad 700 map, planów, atlasów. Podstawę jego stano-wił przypadkowo zebrany materiał, składający się z kilku atlasów i map podarowanych Bibliotece przez pracowników Instytutu. Uzupeł-niły go następnie zbiory pochodzące z darów, zakupu antykwaryczne-go i księgarskiego. Gromadzono mapy historyczne ze szczególnym uwzględnieniem Polski. Pod względem tematycznym oprócz map histo-rycznych, których jest najwięcej, w zbiorze znajdują się mapy geogra-ficzne, topograficzne, przeglądowe, gospodarcze, komunikacyjne, poli-tyczne, administracyjne i turystyczne.

Z wydawnictw obcych na uwagę zasługują m. in. atlasy: *Atlas hi-*

storii Polski Joachima Lelewela wydany w Paryżu w 1844 r., *Andrees Allgemeiner Handatlas* wydany w Lipsku w 1904 r.

W zbiorze ikonografii liczącym ponad 300 pozycji znajdują się wszelkiego rodzaju albumy i teki z reprodukcjami. Są to wydawnictwa krajowe i zagraniczne.

W roku 1959 Biblioteka rozpoczęła gromadzenie mikrofilmów. Pierwsze rolki pochodziły z zakładów Instytutu. Uzyskany w ten sposób zespół kopii stał się załącznikiem obecnych zbiorów i liczył na koniec 1985 r. 350 rolek mikrofilmowych wykonanych w 30% w Pracowni Mikrofilmowej Instytutu Historii UŁ. Motywem powiększania zbiorów mikrofilmowych było uzupełnienie księgozbioru kopią mikrofilmową druków, których Biblioteka nie posiada, a które są niezbędne do prac badawczych. W przyszłości planuje się stworzenie zbiorów mikrofilmowych najcenniejszych własnych druków w celu zabezpieczenia oryginału przed zniszczeniem lub zgubieniem.

Zbiory specjalne w Bibliotece Instytutu są jeszcze nader skromne. Lecz już obecnie stanowią dostatecznie atrakcyjny materiał coraz szerzej udostępniany.

Spośród różnych rodzajów druków, które Biblioteka gromadzi, pożądaną liczbę stanowią czasopisma, należące do grupy wydawnictw ciągłych. W początkowym okresie gromadzenia, położono przede wszystkim nacisk na nabywanie czasopism polskich. Nie cofano się przed wprowadzeniem nawet pojedynczych roczników i zeszytów, wychodząc z założenia, że każdy włączony do katalogu tytuł stanowić może podstawę do skompletowania. W 1949 r. zakupiono komplet „Przeglądu Poznańskiego” i „Biblioteki Warszawskiej”⁴². Czasopisma nadchodziły z prenumeraty, darów i wymiany. Jako dar w 1949 r. otrzymano z Uniwersytetu Wrocławskiego 100 tomów „Historische Zeitschrift” i kilkadziesiąt tomów „Revue de Deux Mondes”⁴³. W latach pięćdziesiątych zakupiono wiele długich, choć niecałkowicie kompletnych ciągów czasopism polskich, jak m. in. „Przegląd Powszechny”⁴⁴. W 1985 r. prenumerata bieżących czasopism objęła 56 tytułów, w tym 7 w językach obcych⁴⁵.

W ślad za gromadzeniem zbiorów Biblioteki szło ich opracowanie, umożliwiające udostępnianie narastających zasobów książek. W 1948 r. podjęto prace nad katalogami Biblioteki, opierając się na ogólnopolskiej instrukcji katalogowania alfabetycznego. Katalog alfabetyczny ewidencjonuje wydawnictwa zwarte nowe (XIX i XX w.) od strony

⁴² BIH, Inwentarz druków ciągłych.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ BIH, Sprawozdanie... za rok 1985.

autorów bądź tytułów dzieł wieloautorskich. Katalog czasopism wykazuje w układzie abecedowym wydawnictwa ciągłe, wyszczególniając posiadane roczniki i zeszyty. Zbiory specjalne — kartografia, ikonografia i mikrofilmy posiadają oddzielne katalogi dostosowane do lokalnych potrzeb.

Lata 1948—1953 to okres największego nasilenia w zakresie opracowania zbiorów. W 1957 r. zakończono akcję zewidencjonowania zbiorów w katalogu centralnym bibliotek zakładowych. W roku 1958 rozpoczęto pracę nad katalogiem rzeczowym. Prace przygotowawcze trwały dość długo. Było szereg dyskusji nad rodzajem katalogu i jego schematem. Ostatecznie pozostała koncepcja katalogu przedmiotowego ewidencjonującego zbiory od strony treści książek. Zgodność katalogu z katalogiem Biblioteki Głównej UŁ, do którego czytelnicy byli przyzwyczajeni, była argumentem decydującym. Dużo cenniejszą pracę włożyła w to mgr Krystyna Śreniowska, emerytowany docent UŁ, i mgr Stefan Banasiak, obecnie profesor UŁ⁴⁶.

W miarę narastania księgozbioru opracowanie obok dotychczasowych czynności objęło selekcję księgozbioru. Praca ta polegała na odrzuceniu książek o tematyce nie związanej ze studiami historycznymi i kierunkowymi prac katedr i zakładów, literatury propagandowej, która na skutek zachodzących przemian zdezaktualizowała się, wydań zastąpionych już przez nowe. Zdając sobie sprawę ze względności tych kryteriów i subiektywizmu przy każdorazowej decyzji o wyłączeniu książki, a także by uniknąć błędów na skutek nieznamomości poszczególnych dyscyplin historycznych, dużą pomoc okazali pracownicy naukowcy. Wyłączone książki były skrupulatnie przeglądane przez specjalistów z danego okresu i dopiero ich decyzja była podstawą do wycofania książki. W ten sposób oczyszczono księgozbiór z 6177 woluminów wydawnictw zbędnych, przekazując je Bibliotece Głównej UŁ⁴⁷. Dzięki tej praktyce, zatwierdzonej zarządzeniem rektora UŁ z dnia 20 XI 1962 r. precyzuje się zakres i zasięg zbiorów Biblioteki.

Od samego początku Biblioteka miała trudności z konserwacją księgozbioru. Utrzymywanie się limitu 20 tys. na oprawę przy stałym wzroście cen za usługi introligatorskie i okresowym drastycznym ograniczaniu limitu w latach 1967—1968, 1971—1973 powodowało niemożność oprawienia wszystkich wymagających tego książek i czasopism⁴⁸. Prowadziło to do tworzenia się zaległości w oprawianiu książek dawniej nabytych, nieraz już bardzo starych, zniszczonych, a niejednokrotnie

⁴⁶ BIH, Sprawozdanie... za okres od 1 IX 1957 r. do 31 XII 1959 r.

⁴⁷ BIH, Protokoły książek wycofanych do Biblioteki Głównej UŁ.

⁴⁸ BIH, Sprawozdania... za lata 1967, 1968, 1971, 1972, 1973.

cennych i potrzebnych. Sytuacja uległa poprawie w latach osiemdziesiątych po zniesieniu limitu wydatków.

3. UDOSTĘPNIANIE

Udostępnianie zbiorów traktowane było od pierwszego dnia istnienia Biblioteki jako naczelne jej zadanie. W październiku 1948 r. uruchomiono czytelnię z księgozbiorem podręcznym liczącym około 300 pozycji, który składał się w przeważającej większości z encyklopedii, słowników i wydawnictw źródłowych. Rozpoczęto również wypożyczanie książek do domu⁴⁹.

Rozwój czytelnictwa Biblioteki dzieli się wyraźnie na dwa okresy: lata 1948—1953 i od 1954. Okres pierwszy — czytelnictwo rozwijające się w budynku przy ulicy Lindleya, w trudnych warunkach lokalowych. Okres drugi — po przeprowadzce w gmachu przy ulicy Buczka, gdzie do dyspozycji czytelników oddana została czytelnia z 32 miejscami, wyposażona w znacznie bogatszy księgozbiór, na który składały się wydawnictwa źródłowe, encyklopedie, bibliografie i słowniki. Dobrany pod kątem potrzeb dydaktycznych księgozbiór podręczny w następnych latach był stale aktualizowany. Na dzień 31 XII 1985 roku liczył 2112 woluminów⁵⁰.

Wzrost liczby czytelników, odwiedzin w czytelni i udostępnionych woluminów wyraża się w następujących liczbach: od 1960 do końca 1975 r. liczba czytelników wzrosła z 400 w 1960 r. do 1128 w 1975 roku⁵¹, tj. o 350%; liczba odwiedzin w czytelni z 7146 w 1960 r. do 12 762 w 1975 r.⁵², tj. o 78%; liczba udostępnionych woluminów z 4427 w 1960 r. do 52 863 w 1975 r.⁵³, tj. o 1094%.

Na wzrost czytelnictwa w omawianym okresie miało wpływ zwiększenie limitu przyjęć na historyczne studia stacjonarne i zaoczne oraz powołanie studiów podyplomowych.

Ostatnie dziesięciolecie charakteryzuje się zmniejszeniem liczby czytelników o 26%, liczby odwiedzin w czytelni o 34%⁵⁴. Przyczyny tego spadku należy szukać w zmniejszeniu limitu przyjęć na studia history-

⁴⁹ Informacja ustna doc. J. Włodarczyka z dnia 27 VI 1986 r.

⁵⁰ BIH, Sprawozdanie... za rok 1985.

⁵¹ BIH, Sprawozdania... za lata 1960, 1975.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ BIH, Sprawozdania... za lata 1975, 1985.

Tabela 2

Czytelnictwo

31 XII	Czytelnicy zarejestrowani w wypożyczalni	Odwiedziny w czytelni	Udostępnione woluminy do czytelni i poza obręb czytelni
1948	—	—	—
1950	—	—	—
1955	—	3 000	1 200
1960	400	7 146	4 427
1965	500	11 542	30 477
1970	530	9 997	50 856
1975	1 128	12 762	52 863
1980	1 030	5 255	54 702
1985	840	8 422	61 275

Źródło: Jak w tab. 1.

czne. Nastąpił jednak wzrost udostępnionych woluminów o 16⁰/₀⁵⁵, który niewątpliwie wynika z coraz sprawniejszej organizacji Biblioteki nastawionej na optymalne zaspokojenie potrzeb czytelników.

Minimalny jest dziś odsetek studentów nie korzystających z Biblioteki, którzy poczęli traktować ją jako niezbędny warsztat pracy równorzędnie z wykładami i ćwiczeniami. Obok kadry naukowej Instytutu, studentów historii, częstymi gośćmi w Bibliotece są również pracownicy i studenci innych kierunków, a także i czytelnicy spoza uczelni.

4. BIBLIOTEKA W STRUKTURZE I ŻYCIU INSTYTUTU

W latach 1948—1960 Biblioteka stanowiła całkowicie integralną część Instytutu. Zarządzeniem ministra szkolnictwa wyższego z 1961 r. określone zostały obowiązki organizacyjno-koordynacyjne Biblioteki Głównej UŁ w stosunku do bibliotek zakładowych⁵⁶. Nadzór nad działalnością sieci powierzony został dyrektorowi Biblioteki Uniwersyteckiej. W sytuacji Biblioteki Instytutu faktycznie nic się po roku 1961 nie

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Zarządzenie ministra szkolnictwa wyższego z 18 III 1961 r., „Dziennik Urzędowy MSW”, nr 3, poz. 9.

zmieniło. Nadal pozostała ona integralną częścią Instytutu. Wyrażało się to zarówno w tym, że część pracowników Instytutu wykonywała pewne prace w Bibliotece, a pracownicy Biblioteki uczestniczyli w życiu i różnych pracach Instytutu. Kierownik Biblioteki nadal wchodził w skład władz Instytutu. W obecnej strukturze organizacyjnej jest członkiem Rady Instytutu, a także uczestniczy w posiedzeniach Dyrekcji, o ile przedmiotem obrad są sprawy dotyczące Biblioteki.

Udział pracowników Biblioteki w życiu organizacyjnym i naukowym Instytutu miał i ma różne formy: pomoc przy egzaminach wstępnych, udział w organizowaniu sesji i zebrań naukowych, prowadzenie ćwiczeń z przysposobienia bibliotecznego i praktyk bibliotekarskich dla studentów historii i bibliotekoznawstwa.

Pracownicy Biblioteki są członkami Polskiego Towarzystwa Historycznego. Wielokrotnie uczestniczyli czynnie w zebraniach naukowych, zjazdach i konferencjach organizowanych przez Oddział Łódzki PTH. Tę ścisłą łączność pracowników Biblioteki z życiem Instytutu warunkują trzy czynniki. Pracownicy Biblioteki uczestniczą w życiu naukowym łódzkiego środowiska historycznego, są autorami opracowań monograficznych i bibliograficznych. Wspólna praca i współpraca pracowników Biblioteki i Instytutu sprzyjała i sprzyja wzajemnemu bliższemu poznaniu, zadzierzgnięciu niejednokrotnie więzów koleżeńskich, a nawet przyjacielskich. Doświadczenia wynikające z udziału kadry dydaktycznej w pracach Biblioteki są wykorzystywane przez pracowników w bieżącej pracy dydaktyczno-naukowej.

W październiku 1981 r. Rada Instytutu przywróciła dawne tradycje, kiedy to pracownicy naukowcy Instytutu czynnie uczestniczyli w pracach Biblioteki. Postanowiono, że od roku akademickiego 1981/1982 nowo zatrudnieni asystenci będą odbywać roczny staż biblioteczny w Bibliotece Instytutu w wymiarze 3 godzin tygodniowo. Rozwiązanie to wynikało z faktu, że praca pomocniczych pracowników nauki w Bibliotece stanowić będzie jeden z ważnych elementów wdrażania ich do przyszłych obowiązków dydaktycznych. Umożliwi im ponadto nawiązanie bliższych kontaktów ze studentami⁵⁷.

Biblioteka oprócz zasadniczych form pracy związanych z opracowaniem i udostępnianiem księgozbioru — o czym już wspomniano — prowadziła i nadal prowadzi wiele prac dodatkowych. W dniach 11—27 VII 1973 r. zorganizowano i prowadzono własnymi siłami punkt biblioteczny dla obsługi sesji wakacyjnej Zaocznego Studium Historii UŁ w Piotrkowie Trybunalskim. Podstawowy księgozbiór na potrzeby dy-

⁵⁷ AIH, Protokół z posiedzenia Rady Instytutu Historii UŁ z dnia 23 X 1981 r.; BIH, Sprawozdanie., za rok 1981.

daktyczne Zaocznego Studium Historii UŁ w Piotrkowie wypożyczony został ze zbiorów Biblioteki Instytutu w liczbie 511 woluminów i następnie po zakończeniu sesji sprowadzony do Łodzi⁵⁸.

W roku 1975 po utworzeniu Biblioteki Studiów Zaocznych UŁ w Piotrkowie Trybunalskim przekazano jej za pośrednictwem Biblioteki Głównej UŁ 742 woluminy dubletów, wzbogacając niewielki księgozbiór niedostępnymi na rynku księgarskim publikacjami⁵⁹.

Mając na uwadze popularyzację zgromadzonych materiałów, począwszy od 1958 r. w czytelni systematycznie urządzano wystawy reprodukcji dzieł sztuki. Reprodukcyjne pochodziły zarówno ze zbiorów własnych, jak i innych, nawet prywatnych. Wydatnej pomocy w tej kwestii udzielała Bibliotece Katedra Historii Sztuki UŁ i Urząd Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Przy urządzeniu wystaw pomagała stale dr Irena Popławska, asystent techniczny przy Katedrze Historii Sztuki UŁ, późniejszy docent UŁ. Ona też pisała objaśnienia do każdej wystawy, współpracowała przy planowaniu cyklu wystaw, była łącznikiem między Instytutem Historycznym a Katedrą Historii Sztuki UŁ i Urzędem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁶⁰.

W gablotach w hallu Instytutu urządzano wystawy o innym charakterze niż w czytelni. Wystawiano tam nowości Biblioteki, a ponadto organizowano wystawy poświęcone różnym tematom. Jedną grupą to wystawy okolicznościowe związane z rocznicami wydarzeń historycznych, drugą to wystawy związane z wydarzeniami aktualnymi.

Warto wspomnieć i o wystawach o bardzo różnym charakterze, np. obraz Orła — godła Polski w różnych okresach, obraz herbu Łodzi na przestrzeni wieków. W roku 1974 zorganizowano wystawę poświęconą dorobkowi pracowników naukowych Instytutu Historii UŁ, na której wystawiono ponad 1600 tytułów prac⁶¹. Ponadto stale ekspozowane są w czytelni portrety zasłużonych naukowców Instytutu, którzy już od nas odeszli. Jest to doskonała lekcja pogładowa zapoznająca młodzież z tradycją Instytutu.

⁵⁸ BIH, Sprawozdanie... za III kwartał 1973 r.

⁵⁹ BIH, Sprawozdanie... za rok 1975.

⁶⁰ BIH, Sprawozdania... za lata 1962—1970.

⁶¹ BIH, Uzupełnienie do sprawozdania... za rok 1974.